

Η παιδεία στο Γυμνάσιο των Μυλάσων της Μ.Ασίας κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο (150π.Χ. – 31π.Χ.): αθλητικές δραστηριότητες, θεωρητικά μαθήματα και ηθική αγωγή

Καμέας, Ν.*, Αλμπανίδης, Ε.

Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης, Τ.Ε.Φ.Α.Α.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σκοπός της παρούσας εργασίας, ήταν να παρουσιάσει τις αθλητικές δραστηριότητες, τη διανοητική/θεωρητική παιδεία και την ηθική αγωγή, υπό το πρίσμα της κλασικής αρχαιοελληνικής παιδείας, στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο(150-31π.Χ). Πρωτογενής πηγή της μελέτης αποτέλεσε επιγραφή της προαναφερθείσας ιστορικής περιόδου-τιμητικό ψήφισμα προς τιμήν του παιδονόμου Χρύσιππου [SEG XXXVIII (1988) 1072]. Επίσης, σχετικές μελέτες ελλήνων και ξένων συγγραφέων χρησιμοποιήθηκαν ως δευτερογενείς πηγές (Forbes, Jones, Marrou, Miller, Newby, Αρβανιτάκης, Γιάτσης, κ.ά). Ως γνωστόν, η αρχαιοελληνική παιδεία στην κλασική της μορφή (Πλάτων, Αριστοτέλης) συνίστατο στην αρμονική ψυχοσωματική ανάπτυξη και στην ηθική, πολιτική και κοινωνική ολοκλήρωση του ατόμου στα πλαίσια της πόλης. Στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, ο παιδονόμος Χρύσιππος διοργανώνει αθλητικούς αγώνες παιδών στην παλαίστρα του Γυμνασίου με περιεχόμενα: α) δρομικό αγώνισμα β) πάλη, γ) πυγμαχία και δ) παγκράτιο. Επίσης, ο Χρύσιππος λαμβάνει μέριμνα και για τη διανοητική/θεωρητική παιδεία (γράμματα, ανάγνωση, καλλιγραφία, φιλομάθεια) και την ηθική αγωγή (ευταξία), μέσα από αντίστοιχους αγώνες/διαγωνισμούς. Συμπερασματικά, με βάση τη μελέτη του συγκεκριμένου επιγραφικού υλικού, μπορεί να ειπωθεί πως η παιδεία στο Γυμνάσιο των Μυλάσων στην ύστερη ελληνιστική περίοδο, φαίνεται να διατηρεί τα βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της κλασικής αρχαιοελληνικής μορφής παιδείας.

Λέξεις κλειδιά: αρχαιοελληνική παιδεία, αθλητισμός, ηθική αγωγή, παιδονόμος.

I. Εισαγωγή

Σκοπός

Σκοπός της παρούσας εργασίας ήταν να μελετήσει τη λειτουργική παρουσία των *αθλητικών δραστηριοτήτων*, της *διανοητικής παιδείας* και της *ηθικής αγωγής*, στα πλαίσια της θητείας του Παιδονόμου Χρύσιππου στο Γυμνάσιο των Μυλάσων της Μ. Ασίας κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο.

Διεύθυνση αλληλογραφίας:

Νικόλαος Καμέας
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης
Τμήμα Επιστήμης Φυσικής Αγωγής και Αθλητισμού
Πανεπιστημιούπολη, 69100 Κομοτηνή

E-mail: nkameas@phyed.duth.gr

Πηγές. Οι σχετικές πρωτογενείς πηγές (επιγραφές), μελετήθηκαν κατά βάση μέσα από τα έργα των McCabe, Donald,¹ Blümel, Wolfgang,² καθώς και από το επιστημονικό περιοδικό *Supplementum Epigraphicum Graecum*. Δευτερεύουσες πηγές αποτέλεσαν μελέτες ελλήνων και ξένων συγγραφέων.

Γυμνάσιο.³ Εφηβεία. Αξιωματούχοι του Γυμνασίου

Οι θεσμοί των Γυμνασίων και της Εφηβείας αποτέλεσαν, μέσω της παιδείας που παρείχαν, κομβικούς παράγοντες για την ατομική και συλλογική ανάπτυξη των νέων, εν δυνάμει πολιτών, καθώς και για τη διαμόρφωση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της πόλης. Μιλούμε -κατά βάσιν- για δημόσιους θεσμούς που «υπηρετούσαν» τις ανάγκες της πόλης και τις επιταγές της εκάστοτε εξουσίας, εντός της ιστορικής συγκυρίας. Στους χώρους του Γυμνασίου, οι αθλητικές δραστηριότητες και η σωματική άσκηση, καθώς και η στρατιωτική εκπαίδευση, *συνυπήρχαν* με τα γράμματα, τη μουσική, τη λογοτεχνία και τη φιλοσοφία αλλά και την ηθική αγωγή. Αξίζει να σημειωθεί πως ήταν αδύνατο να νοηθεί πόλη χωρίς Γυμνάσιο.⁴ Ακόμη, η Εφηβεία αποτελούσε -κατ' αρχάς- τον 4^ο αι. π.Χ., τη «στρατιωτική θητεία» της εποχής, ενώ από τα ελληνιστικά χρόνια και έπειτα φαίνεται πως ο στρατιωτικός (της) χαρακτήρας υποχωρεί -χωρίς όμως να διαγράφεται- δίνοντας χώρο στη διανοητική παιδεία και τη σωματική άσκηση.⁵ Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί πως, οι νέοι της πόλης προκειμένου να εισέλθουν ως ισότιμα μέλη στην κοινωνική και πολιτική ζωή, έπρεπε να περάσουν πρώτα από τη διαδικασία της Εφηβείας. Εκεί ελάμβαναν μια στρατιωτικού τύπου εκπαίδευση με ό,τι αυτό συνεπάγεται: σωματική άσκηση, χρήση όπλων, πειθαρχία, καλλιέργεια «πατριωτικού» φρονήματος.⁶

Οι βασικοί αξιωματούχοι του Γυμνασίου και της Εφηβείας ήταν ο *Γυμνασίαρχος*,⁷ ο *Εφήβαρχος* και ο *Παιδονόμος*, οι οποίοι ήταν μεταξύ άλλων υπεύθυνοι για την παροχή της κατάλληλης

¹. McCabe, Donald F: “Mylasa Inscriptions. Texts and List” in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*, The Institute for Advanced Study, Packard Humanities Institute, Princeton 1991. Includes: Blümel, Wolfgang: *Die Inschriften von Mylasa*. 2 vols, in: *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 34-35. Rudolf Habelt GMBH, Bonn 1987-1988. Vol. 1, Inschriften der Stadt; vol. 2, Inschriften aus der Umgebung der Stadt.-McCabe, Mylasa.

². Blümel, Wolfgang (Hrsg): *Die Inschriften von Mylasa. Teil 2: Inschriften aus der Umgebung der Stadt*. Rudolf Habelt GMBH, Bonn 1988 (IMylasa).

³. Αναφορές στο θεσμό του Γυμνασίου και της Εφηβείας: Forbes, Clarence: *Greek Physical Education*. The Century Co, New York and London 1971, p. 109-173, 216-238 & Newby, Zahra: *Greek Athletics in the Roman World*. Oxford University Press, New York 2005, p. 168-201, 229-271 & Miller, Stephen: *Arete. Greek sport from ancient sources*. University of California, Berkeley and Los Angeles ³2004, p. 126-152 & Jones: *City*, p. 220-226 & König, Jason: *Athletics and Literature in the Roman Empire*. Cambridge University Press, New York 2005. p. 47-63 & Krause, Johann Heinrich: *Gymnastik und Agonistik der Hellenen*. Leipzig 1841, p.122-126.

⁴. Πανσανίας, *Ελλάδος περιήγησις*, X.4.1: Ο Πανσανίας δυσκολεύεται να χαρακτηρίσει πόλη την Πανοπέα στη Φωκίδα, καθώς, μεταξύ άλλων δεν έχει Γυμνάσιο.

⁵. Marrou, Henri - Irénée: *Ιστορία της Εκπαίδευσης στην Αρχαιότητα. Ο ελληνικός κόσμος*. Δαίδαλος - Ι. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα 2009, σελ. 237 & Τζάχου-Αλεξανδρή, Όλγα: «Γυμνάσιο: χώρος άθλησης και παιδείας», στο: Το πνεύμα και το Σώμα. Οι αθλητικοί αγώνες στην αρχαία Ελλάδα, Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, Αθήνα 1990, σελ. 31 & Γιαννικόπουλος: *Ιστορία της Ελληνικής Εκπαίδευσης. Ελληνιστική Εποχή*. Γρηγόρη, Αθήνα 1993, σελ. 227.

⁶. Βιβλιογραφία σχετικά με την Εφηβεία: Kennell, Nigel: “The Greek Ephebate in the Roman Period”, in Papakonstantinou, Zinon: *Sport in the Cultures of the Ancient World. New Perspectives*. Routledge-Taylor & Francis, New York 2010, 175 -194 & Kennell, Nigel: “Ephebeia. A Register of Greek Cities with Citizen Training Systems in the Hellenistic and Roman Periods”, in: 12 *Nikephoros*, Weidmann, Hildesheim 2006.& Pélékidis, Chrysis: *Histoire de l'éphébie attique, des origines à 31 av. Jesus-Christ*. éd. de Boccard, Paris 1962 & Oehler, Julius: “Εφηβεία”, *Realen Encyclopädie* vol. V² (1905), p.2737-2746 & Albanidis, Evangelos: “The Institution of Ephebia in Ancient Hellenic World”, in: *The Annual of CESH* (2000), 91-101.

⁷. Forbes: *Education*, p. 183 & Αλμπανίδης, Ευάγγελος: *Ιστορία της άθλησης στον αρχαίο ελληνικό κόσμο*. Σάλτο, Θεσσαλονίκη 2004, σελ.225: Στην Αθήνα, ο υπεύθυνος/επικεφαλής της Εφηβείας, *Γυμνασίαρχος* ή *Εφήβαρχος* αναφέρεται ως *Κοσμητής*.

παιδείας και αγωγής στους νέους, στους εφήβους και στα παιδιά. Ξεκινώντας από το Γυμνασίαρχο, θα λέγαμε ότι -όπως μαρτυρείται και ετυμολογικά- ήταν αυτός πού ήρχε, διηύθυνε/διοικούσε το Γυμνάσιο.⁸ Ως εκ τούτου, ο Γυμνασίαρχος ήταν υπεύθυνος για την εύρυθμη λειτουργία του Γυμνασίου, σε οικονομικό και διοικητικό επίπεδο (παιδεία, αθλητικοί αγώνες, διαγωνισμοί, κτιριακή συντήρηση/επισκευές/αναβάθμιση, διοίκηση του προσωπικού), αλλά και σχετικά με το θεσμό της Εφηβείας.

Ειδικότερα, όσον αφορά το *οικονομικό κομμάτι*, ο Γυμνασίαρχος πολύ συχνά αναλάμβανε την προμήθεια λαδιού για τους ασκούμενους/αθλητές (*ἐπάλειμμα ή ἀλείμμα*), αλλά και της ξυλείας (ξυλοκατασκευές, θέρμανση νερού, φωτιά στις θυσίες), τη μισθοδοσία των εκπαιδευτών/διδασκάλων,⁹ τα έπαθλα των αγώνων, την επισκευή ή συντήρηση των χώρων ή των αιθουσών/κτισμάτων ή την οικοδόμηση νέων, συμπληρωματικών (όπως για παράδειγμα των λουτρών), αλλά και τα έξοδα σχετικά με την τέλεση θυσιών και εορτών προς τιμήν των θεών του Γυμνασίου. *Διοικητικά*, ο Γυμνασίαρχος είχε την εποπτεία του θεσμού της Εφηβείας και τον γενικό έλεγχο όσον αφορά την *αθλητική/σωματική και διανοητική παιδεία*, την *ηθική αγωγή/κοσμιότητα* και την *πειθαρχία* των φοιτούντων/ασκούμενων στο/στην Γυμνάσιο/Εφηβεία. Κατά τους ελληνιστικούς χρόνους ο Γυμνασίαρχος διηύθυνε τις δραστηριότητες των ενώσεων - εταιριών που ιδρύθηκαν με έδρα το Γυμνάσιο.¹⁰ Τέλος, δεν έλειψαν οι Γυμνασίαρχοι οι οποίοι εκτελέσουν χρέη ιερέων των θεών του Γυμνασίου, του *Ερμή* και του *Ηρακλέους* ενώ κατά την αυτοκρατορική περίοδο, υπήρξαν Γυμνασίαρχοι που λειτουργούσαν ως αρχιερείς της λατρείας των ρωμαίων αυτοκρατόρων.¹¹

Υπεύθυνος για το θεσμό της Εφηβείας ήταν ο *Εφήβαρχος*. Σε ορισμένες περιπτώσεις ο Εφήβαρχος ήταν επιφορτισμένος και με την εκπαίδευση των νέων (εκτός από των εφήβων), σε

⁸. Schuler, Christof: “Die Gymnasiarchie in hellenistischer Zeit”, in: Scholz, Peter & Kah, Daniel (eds.): *Das Hellenistische Gymnasium*. De Gruyter, Berlin 2004, 163-192, p. 163-164, 166 & Geagen, Daniel: *The Athenian Constitution after Sulla, Hesperia: Supplement XII*. American School of Classical Studies in Athens, Princeton, New Jersey 1967, p.128-139 & Liddell & Scott: *Επιτομή*, σελ.19 & Χανιώτης, Άγγελος: «Ευεργετισμός στις αρχαίες ελληνικές πόλεις: τιμή και τίμημα», στο: Τσιρώνη, Νίκη/Πολιτιστική Εταιρεία Αίνας: *Τιμή και Τίμημα. Χορηγία, Φιλανθρωπία, Εθελοντισμός. Η ευθύνη του πολίτη απέναντι στην κοινωνία*, Εκδόσεις του Φοίνικα, Αθήνα 2009, 17-36, σελ.19 & Μπόκολας, Βασίλειος: *Παιδεία και Πόλις: ελληνική παιδεία, «πολιτική» και νεότητα*. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015, σελ. 54: *Παλαιότερα η έρευνα περιστρεφόταν γύρω από το ερώτημα εάν η Γυμνασιαρχία είναι «αρχή» ή «λειτουργία».... Το σύγχρονο υλικό μας δείχνει ότι στις περισσότερες ελληνικές πόλεις ήταν μια δημόσια αρχή, για αυτό και έτσι χαρακτηρίζεται σε πλήθος επιγραφών (Μπόκολας).... Η Γυμνασιαρχία στην κλασική Αθήνα αποτελούσε μια από τις λειτουργίες βάσει της οποίας ο Γυμνασίαρχος αναλάμβανε τη διοργάνωση γυμνικών αγώνων.... λειτουργία, ή (λειτουργέω)· I. στην Αθήνα, βαρύ δημόσιο καθήκον, το οποίο οι πλουσιότεροι πολίτες αναλάμβαναν να εκτελέσουν με δικές τους δαπάνες. Οι τακτικές λειτουργίες, οι λεγόμενες ἐγκύκλιοι στην Αθήνα, ήταν η γυμνασιαρχία, η χορηγία και η ἐστίασις· οι ἑκτακτες, όπως η τριηραρχία, ἐξυπηρετούσαν ιδιαίτερες ανάγκες της Πολιτείας (Liddell & Scott). Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο υφίστανται η γυμνασιαρχία, η αγωνοθεσία και η πανηγυραρχία.*

⁹. Ενδεικτικά παρατίθεται σχετική επιγραφή του 2^{ου} αι. π.Χ. από την Τέω: McCabe, Teos.41 & Dittenberger, Wilhelm (ed): *Sylloge inscriptionum graecarum*, 3rd edn., eds. Gaertringen, Friedrich Hiller & Kirchner, Johannes & Pomtow, Hans Rudolf & Ziebarth, Erich Ziebarth. 4 vols. Leipzig 1915-1924-Syll³ 578 & *Supplementum Epigraphicum Graecum*-SEG.XIV.741 & Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ. 224: Οι διδάσκαλοι/εκ-παιδευτές, ήταν επιφορτισμένοι με την παροχή εξειδικευμένων γνώσεων και πρακτικών πάνω στα διδασκόμενα -στα Γυμνάσια- αντικείμενα. Ως εκ τούτου, οι διδάσκαλοι κάλυπταν τα θεωρητικά/διανοητικά μαθήματα (γράμματα, ανάγνωση, γραφή κ.λπ.) και την αθλητική/σωματική αλλά και τη στρατιωτική εκπαίδευση. Όσον αφορά τη διανοητική παιδεία, συναντάται στις επιγραφές ο όρος *γραμματοδιδάσκαλοι*, ενώ για τη σωματική/αθλητική εκπαίδευση υπήρχαν οι -με γνώσεις κινησιολογίας και φυσιολογίας- παιδοτρίβες (*παιδοτρίβαι*) και οι πλέον καταρτισμένοι- θεωρητικά και πρακτικά- γυμναστές (*γυμνασταί*). Ακόμη, κατά περίπτωση συναντώνται και διδάσκαλοι της μουσικής. Οι εκ-παιδευτές για τις στρατιωτικές ασκήσεις, ήταν οι *όπλομάχοι*, οι *τοξόται*, οι *ἀκονισταί*, οι *ἀφέται*, οι *καταπελταφέται* και οι *πωλοδομασταί*.

¹⁰. Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ. 222 & Jones, Arnold Hugh Martin: *The Greek city from Alexander to Justinian*. Clarendon Press, Oxford 1971, p. 225 & Τζάχου: *Γυμνάσιο*, σελ. 36: Ενδεικτικά ονόματα ενώσεων-εταιριών που ιδρύθηκαν εντός του Γυμνασίου: *ἐκ γυμνασίου, ἀπό γυμνασίου, σύνοδος ή συνέδριο νέων, ἀλειψόμενοι, πρεσβύτεροι*.

¹¹. Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ. 222 & Oehler, Julius: “Γυμνασίαρχος”, *Realen Encyclopädie* vol. VII² (1912), p. 1994.

άλλες (περιπτώσεις), απόντος Εφήβαρχου, την εποπτεία των Εφήβων είχε ο Γυμνασίαρχος, ενώ μπορεί, οι εν λόγω αξιωματούχοι, να συνυπήρχαν σε ένα Γυμνάσιο.¹² Στην Αθήνα, μαζί με τον Κοσμητή υπήρχαν -υποστηρικτικά- και οι Σωφρονιστές, δέκα (10) στον αριθμό, ένας από κάθε φυλή, οι οποίοι ήταν υπεύθυνοι για την πειθαρχία και τη σωφροσύνη των Εφήβων.¹³ Η πλέον χαρακτηριστική αναφορά στο αξίωμα του Εφήβαρχου εντοπίζεται στον εφηβαρχικό νόμο της Αμφίπολης, όπου αναφέρονται οι αρμοδιότητες, τα καθήκοντα και οι υποχρεώσεις του. Από τον εν λόγω εφηβαρχικό νόμο, φαίνεται πως ο Εφήβαρχος είχε την ευθύνη *κυρίως για την αγωγή και την άσκηση των νέων*.¹⁴

Εκτός από τους προαναφερθέντες αξιωματούχους του Γυμνασίου, το Γυμνασίαρχο και τον Εφήβαρχο, σε διάφορες περιοχές του ελληνικού κόσμου (κυρίως στη δυτική Μικρά Ασία)¹⁵ υπήρχε και ο *Παιδονόμος*. Ο Παιδονόμος ήταν επιφορτισμένος από την πόλη να εποπτεύει την παιδεία και της αγωγή (πειθαρχία) των *παιδών*. Ο Παιδονόμος φαίνεται πως επέβλεπε την επιλογή των δασκάλων και των εκπαιδευτών, τόσο για τη σωματική/αθλητική άσκηση, όσο και για τη διανοητική παιδεία (*παιδοτρίβες και γραμματοδιδάσκαλοι*). Ακόμη, οργάνωνε αθλητικούς αγώνες για τους παιδιάς. Επίσης, η συμμετοχή των παιδών στις διάφορες εκδηλώσεις της πόλης (πομπές, αγώνες, εορτές κ.λπ.), γινόταν υπό τη(ν) συνοδεία/επίβλεψη του Παιδονόμου.¹⁶

II. Η περίπτωση του Παιδονόμου Χρύσιππου στα Μύλασα της Μ.Ασίας

Ιστοριοπολιτικό πλαίσιο της πόλης των Μυλάσων

¹² Blümel, Wolfgang, “Die Inschriften von Iasos” 2 vols, in: *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien*, 28, 1-2, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1985, Iasos, 276: Στην Ιασό της Καρίας, σε επιγραφή που χρονολογείται τον 5^ο μ.Χ. μαρτυρείται η παρουσία γυμνασίου και δύο εφήβαρχων, που τυγχάνει να είναι και γιοί του (γυμνασίου).

¹³ Σχετική βιβλιογραφία: Oehler, Julius: “Εφήβαρχος”, *Realen Encyclopädie* vol. V² (1905), p. 2735-2737 & Delorme: *Gymnasion*, p. 254/fn.10 & Kennell, Nigel: “The status of the ephēbarch”, in: 15 *Tyche* (2000), 103-108 & Kennell: *Ephēbate*, 175-194.

¹⁴ Λαζαρίδη, Καλλιόπη: «Το Γυμνάσιο της αρχαίας Αμφίπολης», στο: Αδάμ-Βελένη, Πολυξένη & Τσακάλου-Τζαναβάρη, Κατερίνα & Τσιμπιδου-Αυλωνίτη, Μαρία: *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 1, 1987. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, -ΙΣΤ Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1988, 313-326 & Λαζαρίδη, Καλλιόπη: «Το Γυμνάσιο της Αμφίπολης», στο: Αδάμ-Βελένη, Πολυξένη & Τσακάλου-Τζαναβάρη, Κατερίνα & Τσιμπιδου-Αυλωνίτη, Μαρία: *Το αρχαιολογικό έργο στη Μακεδονία και Θράκη*, 2, 1988. Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, -Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων, Θεσσαλονίκη 1991, 385-386 & Gauthier, Phillippe & Hatzopoulos, Miltiades: “La loi gymnasiarchique de Beroia”, στο: *ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ* 16, Centre de recherches de l'antiquité grecque et romaine, Fondation nationale de la recherche scientifique (Kentron Hellēnikēs kai Rōmaikēs Archaiotētos Ethnikon Hidryma Ereunōn)-Diffusion de Boccard, Athènes - Paris 1993, p.161-162 & Μπόκολας: *Παιδεία*, σελ.60: Ο εφηβαρχικός νόμος της Αμφίπολης παραμένει αδημοσίευτος, από την ημέρα που αποκαλύφθηκε από τον αρχαιολόγο Δημήτρη Λαζαρίδη, το 1984, έως και σήμερα. Μερικές πληροφορίες μπορούν να αντληθούν από τις αναφορές της κόρης του Λαζαρίδη, Καλλιόπης, καθώς και από το σχολιασμό των Gauthier και Χατζόπουλου.

¹⁵ Μπόκολας: *Παιδεία*, σελ.58-59: Ενδεικτικά παρατίθενται οι παρακάτω πόλεις: *Τέως, Μίλητος, Κολοφώνας, Ιασός, Εφεσος, Πέργαμο, Σμύρνη, Πριήνη*.

¹⁶ Ενδεικτικό επιγραφικό υλικό σχετικά με το αξίωμα του Παιδονόμου: Blümel, Wolfgang: *Die Inschriften von Iasos*, 2 vols, Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1985. I Iasos. I-II. XXVIII.99-103 (50 π.Χ -200 μ.Χ.) & Wanke, Hermann: *Die Inschriften von Ephesos*, Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1984. I Ephesos. IV.1101,1a.27,33 & SEG. XXXIV.1093,1103 (2^{ος} αι. π.Χ.-2^{ος} αι. μ.Χ.) & Petzl, Georg: *Die Inschriften von Smyrna*. Rudolf Habelt GmbH, Bonn, 1982-1990. I Smyrna. 56-57 & Gaertringen, Friedrich Hiller: *Inschriften von Priene*. G. Reimer, Berlin 1906. I Priene 104,108 viii, 111 xviii, 113xxxii, 114xxxii & Syll³. 518, p. 1-2, 24 & Dittenberger, Wilhelm (ed): *Orientalis Graeci Inscriptiones Selectae*, 2 vols, Leipzig 1903-1905. OGIS.309 (Τέως, 2^{ος} αι. π.Χ.) & Syll³, 577, p. 43-46 (Μίλητος, 206/205π.Χ.).

Τα Μύλασα ήταν ένα αρχαίο περιφερειακό κέντρο στην Καρία της Μ. Ασίας, που κατοικήθηκε τουλάχιστον από την ύστερη γεωμετρική περίοδο (760-700 π.Χ.).¹⁷ Τα Μύλασα απέκτησαν τη μορφή της πόλης-αστικού κέντρου κάτω από την κυριαρχία των *Εκατομνιδών* (τοπικοί ηγεμόνες) τον 4ο αιώνα.¹⁸ Μετά το πέρασμα των *Εκατομνιδών* τον 4ο αιώνα π.Χ., η Καρία πέρασε μια ταραχώδη περίοδο καθώς η εξουσία άλλαξε αρκετές φορές χέρια μεταξύ των Μακεδόνων, των Πτολεμαίων, των Σελευκιδών, ακόμη και της Ρόδου, για να καταλήξει υπό ρωμαϊκή κυριαρχία. Προς τα τέλη του τρίτου αιώνα π.Χ., τα Μύλασα σύναψαν ειρηνική συμφωνία (*ίσοπολιτεία*) με τη Μίλητο. Όμως, ο τρίτος αιώνας τελείωσε με αναταραχή, όταν ο *Αντίοχος Γ'* και ο στρατηγός του *Ζεύξις* εκστράτευσαν στην περιοχή προκειμένου να αποκαταστήσουν την παλιά έκταση του *Βασιλείου των Σελευκιδών*.¹⁹

Ο δεύτερος αιώνας άρχισε πιο ειρηνικά. Τα Μύλασα ήταν μία από τις πόλεις που χαρακτηρίστηκαν ανεξάρτητες μετά την *Ειρήνη της Απόμειας* το 188 π.Χ., ενώ δέχθηκε επίθεση από τη Ρόδο μετά το 167/6 π.Χ. Η υπόλοιπη περίοδος είναι σχετικά ειρηνική και τα Μύλασα συμμετείχαν τελικά σε *συμπολιτεία* με την Εύρωμο, συνενώνοντας τις γύρω κοινότητες και παραμένοντας η σημαντικότερη πόλη της περιοχής.²⁰

Τα Μύλασα φαίνεται ότι δεν επηρεάστηκαν από τις αναταραχές των Μιθριδατικών πολέμων στη δεκαετία του 80 του πρώτου αιώνα προ Χριστού. Μεταξύ 63 και του 49 π.Χ. η ρωμαϊκή Μικρά Ασία γνώρισε μια περίοδο σχετικής σταθερότητας. Στα μέσα του 1^{ου} αιώνα τα Μύλασα ήταν ένα από τα επαρχιακά δικαστήρια της Μικράς Ασίας (*conventus Asiae*). Ωστόσο, κατά τη δεκαετία του 40 π.Χ., τα Μύλασα υπέφεραν πολύ από τις επιθέσεις των στρατευμάτων των Παρθών.²¹ Την ελληνιστική περίοδο, ο πληθυσμός της πόλης χωρίστηκε διαρθρωτικά σε υπο-κοινότητες, με βασικές τις τρεις κύριες φυλές της πόλης (*Οτωρκονδείς, Γαρβεσύτες, Κονοδωρκονδείς*). Ακόμη, ένα άλλο είδος υπο-κοινότητας, πιο τοπικό, ήταν η ομάδα της *συγγένειας*.²²

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω φαίνεται πως κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο (150 π.Χ.-31 π.Χ.) η πόλη των Μυλάσων βρίσκεται σε μια συνθήκη σχετικής ειρήνης και σταθερότητας. Εντός του προαναφερθέντος ιστορικού πλαισίου, θα παρουσιαστεί ακολούθως το πως διαμορφώθηκε ο προσανατολισμός της παιδείας για τους παίδες στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, σε συνδυασμό με τον τρόπο λειτουργίας-σε διοικητικό/παιδευτικό και οικονομικό επίπεδο-του Παιδονόμου Χρυσίππου.

¹⁷. Rumscheid, Frank: "Mylasas Verteidigung. Burgen statt Stadtmauer?", in: *Stadt und Umland. Neue Ergebnisse der archäologischen Bau- und Siedlungsforschung. Bauforschungskolloquium in Berlin vom 7. bis 10. Mai 1997 veranstaltet vom Architektur-Referat des DAI*, Diskussionen zur archäologischen Bauforschung 7. Von der Vorgeschichte bis in byzantinische und islamische Zeit, E.-L. Schwandner and K. Rheidt, Mainz: von Zabern, 1999, 206-222, p.206.

¹⁸. Βιβλιογραφία γενικά για τη δυναστεία των *Εκατομνιδών*: Carstens, Anne Marie: *Karia and the Hekatomnids. The creation of a dynasty*. British Archaeological Reports. Archaeopress, Oxford 2009.

¹⁹. Ma, John: *Antiochos III and the cities of Western Asia Minor*. Oxford University Press, Oxford 1999, p.67-70.

²⁰. Reger, Gary: "Sympolititeiai in Hellenistic Asia Minor", in: Colvin, Stephen: *The Greco-Roman East Yale Classical Studies 31*, Cambridge University Press, Cambridge 2004, 145-180, p. 164-168.

²¹. Γιαννακόπουλος, Νίκος: «Η ρωμαϊκή Μικρά Ασία», στο: Ψαρομηλίγκος, Αρτέμης, Λάζου, Βασιλική: *Η ιστορία της Μικράς Ασίας. Ελληνιστικοί και Ρωμαϊκοί χρόνοι*. Τεγόπουλος, Αθήνα 2011, 75-110, σελ. 84-85.

²². Williamson, Christina Grace: *City and Sanctuary in Hellenistic Asia Minor*. PhD Thesis. University of Groningen, Groningen 2012, p. 91-96.

Αθλητικές δραστηριότητες, διανοητική/θεωρητική παιδεία και ηθική αγωγή στο Γυμνάσιο των Μυλάσων κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο

Από τα Μύλασα προέρχεται και η σχετική επιγραφή, που απασχόλησε την παρούσα εργασία και χρονολογείται την ύστερη ελληνιστική περίοδο (150 π.Χ. - 31 π.Χ.).²³ Πρόκειται για ψήφισμα προς τιμήν του υπεύθυνου για την παιδεία των παιδών²⁴ στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, του Παιδονόμου Χρύσιππου.

Εισαγωγικά, θα πρέπει να ειπωθεί πως η έννοια/πρακτική της παιδείας μελετήθηκε υπό το πρίσμα του κλασικού αρχαιοελληνικού προτύπου, βάσει του οποίου (προτύπου) «παιδεύεται» η ολότητα του ατόμου (ψυχή, σώμα, διάνοια), ενώ ταυτοχρόνως λαμβάνεται μέριμνα για την κοινωνική και πολιτική τελείωσή (του). Τον ακρογωνιαίο λίθο στην προαναφερθείσα ψυχοπαιδαγωγική διεργασία αποτελεί το αγωνιστικό/ανταγωνιστικό πνεύμα, ο αγώνας, το κυρίαρχο στοιχείο του αρχαιοελληνικού πολιτισμού ευρύτερα.²⁵ Ακόμη, αξίζει να αναφερθεί το γεγονός, πως τούτη η ολιστικής αντίληψης παιδεία με σαφή πολιτικό/κοινωνικό προσανατολισμό, υποβάλλει ή και «επιβάλλει» την ισόρροπη/αρμονική και συνδυαστική προσέγγιση των διδασκόμενων γνωστικών αντικειμένων, προκειμένου να αποφευχθεί κάποιας μορφής έλλειψη ή μονομέρεια που μπορεί να οδηγήσει σε «λανθασμένα» παιδαγωγικά αποτελέσματα. Κατά συνέπεια, ο υπό διαμόρφωση πολίτης πρέπει να λάβει στο σύνολό της την προσήκουσα παιδεία της πόλης, προκειμένου να δύναται να λειτουργεί ως ενεργό μέλος εντός της (πόλης), πειθαρχώντας στους νόμους και στα ψηφίσματα, μαθαίνοντας κατ' αυτό τον τρόπο να υπηρετεί τα συμφέροντά της.²⁶

Σύμφωνα με τα παραπάνω, όπως φαίνεται από το εν λόγω τιμητικό ψήφισμα, ο Χρύσιππος, φροντίζει επισταμένως, στα πλαίσια του αρχαιοελληνικού αγωνιστικού/ανταγωνιστικού πνεύματος (διεξαγωγή αγώνων/διαγωνισμών για κάθε γνωστικό αντικείμενο της παιδείας του Γυμνασίου): **α)** για την *αθλητική/σωματική παιδεία*, **β)** για τη *διανοητική/θεωρητική παιδεία*, ενώ επ' ουδενί δεν παραλείπει, **γ)** να μεριμνήσει για τη *μεταλαμπάδευση των αξιών* και την *ανάπτυξη/καλλιέργεια των ηθικών αρετών* που θα οδηγήσουν στη διαμόρφωση ενός ιδανικού πολίτη, χρήσιμου για την πατρίδα του. Πιο συγκεκριμένα προσεγγίζοντας τους τρεις προαναφερθέντες παιδευτικούς άξονες βλέπουμε τα εξής:

Α. Όσον αφορά το κομμάτι των *αθλητικών/σωματικών δραστηριοτήτων*, ο Χρύσιππος διοργανώνει αγώνες (...*ἄ]θλα*.... *ἀγῶσιν*...) παιδών στην παλαίστρα του Γυμνασίου, με περιεχόμενα, **α)** ένα *δρομικό αγώνισμα*²⁷(...*τετελεσμέ[νοι]ς διαδρομῆς*...),**β)** την *πάλη*, **γ)** την *πυγμή* και **δ)** το *παγκράτιο*. Επίσης, θα πρέπει να αναφερθεί πως φροντίζει και για την *παροχή λαδιού* για τους ασκούμενους στην *παλαίστρα παιδας* (...*ἐλαιοχρεῖ<σ>τιο[ν]*....*τὸ ἄλειμμα*... [*πρόνοι*]αν τοῦ ἐλαίου):

...ἔθηκεν δὲ τοῖς παισὶν πλεονάκις κ[αὶ *ἄ]θλα* τὰ καθ[ή]-
[κον]τα τοῖς *ἀγῶσιν* τοῖς τε ἐν *παλαίστρῃ* τετελεσμέ-
[νοι]ς *διαδρομῆς* καὶ *πάλης* καὶ *πυγμῆς* καὶ *πακκρατίου*·

²³. SEG.XXXVIII.1072 (1988) & I Mylasa.II.909.

²⁴. Nilsson: *Schule*, p. 56-59.

²⁵. Νίτσε, Φρίντριχ: *Η φιλοσοφία στην τραγική εποχή των Ελλήνων*. Εκδοτική, Θεσσαλονίκη ¹1993, σελ.39.

²⁶. Kirchner, Johannes: *Inscriptiones Graecae II et III: Inscriptiones Atticae Euckedis anno posteriores. Parts I-III*. De Gruyter. Berlin ²1913-1940-IGIP².1028 & IGIP².665 & Μπόκολας: *Παιδεία*, σελ.173.

²⁷. Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ.212 & Αισχίνης, *Κατά Τιμάρχου* 10 & 12. I Mylasa.II.909. Η παλαίστρα ήταν αφενός ένας χώρος εξειδικευμένης άσκησης των «βαρέων» αγωνισμάτων ενώ αφετέρου, υπό την επίβλεψη του Παιδονόμου, φαίνεται, πως ήταν ο κατεξοχήν χώρος σωματικής άσκησης των παιδών, τόσο στα προαναφερθέντα «βαρέα» αγωνίσματα όσο και στους δρόμους.

...οἷς παισὶν εἰς τ]ὸ ἔλαιοχρεῖ<σ>τιο[ν· μηδὲν]
 [παρέλ]ιπεν δὲ εἰς τὴν παροχὴν ὥστε ΕΠΙΤΡ[—][—] τὸ ἄλειμμα·...
[τὴν][πρόνοι]αν τοῦ ἐλαίου ποιεῖται....

B. Ακολουθῶς, στους αμέσως επόμενους στίχους, αναφέρεται χαρακτηριστικά πως σε συνέχεια/συνδυασμό με τις αθλητικές/σωματικές δραστηριότητες, λαμβάνεται *[ὁμοί]ως* μέριμνα για τη διανοητική/θεωρητική παιδεία -πάντα διά του (δι)-αγωνίζεσθαι²⁸:

.... [ὁμοί]ως δὲ ἔθηκεν ἄθλα καὶ τῆς ἐν γράμμασιν ἀμ[ί]λλη[ς]
 [καὶ ἀ]γανώσεώς τε καὶ καλλιγραφίας καὶ φιλομαθίας....²⁹

Η φιλομάθεια (φιλομαθία) λοιπόν, στα Μύλασα, συνδέεται άμεσα με τη διανοητική παιδεία, τα γράμματα, την ανάγνωση και την καλλιγραφία, ενώ επιπρόσθετα, σύμφωνα με επιγραφικές μαρτυρίες, σε άλλες πόλεις της Μ.Ασίας, είναι ευρύτερα αλλά και ευκρινέστερα συνυφασμένη με τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της αρχαιοελληνικής παιδείας που σκοπό έχει να διαμορφώσει έναν κατάλληλα πεπαιδευμένο, κοινωνικά και πολιτικά δραστήριο πολίτη.³⁰

²⁸. McCabe, Donald F. “Teos Inscriptions. Texts and List”, in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. The Institute for Advanced Study, Princeton 1985. Packard Humanities Institute 1991(Mc Cabe, *Teos* 41) & Syll³ 578, p.32-34 (2ος αι. π.Χ.) & McCabe, Donald F: “Priene Inscriptions. Texts and List”, in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. The Institute for Advanced Study, Princeton 1987. Packard Humanities Institute 1991(Mc Cabe, *Priene*.34) & Gaertringen, Friedrich Hiller: *Inscripfen von Priene*. G. Reimer, Berlin 1906 (IPriene 114, p.311) & Μπόκολας: *Παιδεία*, σελ.94-95:... η εύρυθμη λειτουργία των θεσμών του Γυμνασίου και της Εφηβείας.... ο έλεγχος εκφραζόταν στο γυμνάσιο πρωταρχικά με τις «αποδείξεις», τους διαγωνισμούς, τους αγώνες, συχνότατα ενώπιον κοινού, που κάλυπταν το περιεχόμενο των μαθημάτων του γυμνασίου και της εφηβείας.... Εκτός από το παράδειγμα της Αθήνας, για το οποίο διαθέτουμε πολλές πληροφορίες, αποδείξεις πραγματοποιούνταν και στις άλλες ελληνικές πόλεις. Βασικό κείμενο αποτελεί ο γυμνασιαρχικός νόμος της Τέω, σύμφωνα με τον οποίο οι αποδείξεις για το μάθημα της μουσικής και των γραμμάτων, «οι οποίες στο παρελθόν διεξάγονταν στο γυμνάσιο», πραγματοποιούνταν πλέον στο βουλευτήριο και για το «μάθημα της γυμναστικής» στο γυμνάσιο.... Στην Πριήνη επίσης, η επιθεώρηση των «εξετάσεων» στα διάφορα γνωστικά πεδία ανήκε στα καθήκοντα του παιδονόμου.... Αλλά και ο γυμνασιαρχικός νόμος της Βέροιας σχετικά με τους παιδοτρίβες, εκτός από θέματα πειθαρχίας, ανέφερε μόνο μία βασική υποχρέωση, να οργανώνουν τρεις φορές το χρόνο την απόδειξιν των αγοριών (Μπόκολας). Εν προκειμένω, σε συνέχεια των παραπάνω, στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, είναι εμφανής ο κυρίαρχος αγωνιστικός/ανταγωνιστικός χαρακτήρας της παιδείας, καθώς, μελετώντας το κείμενο της επιγραφής, φαίνεται πως -με μέριμνα του Χρύσιππου- για κάθε μορφής παιδευτική διεργασία, σωματική ή διανοητική, υπήρχε ο αντίστοιχος αγώνας/διαγωνισμός. Όπου γίνεται αναφορά σε παιδευτικά αντικείμενα εντός του κειμένου του ψηφίσματος, συναντώνται μαζί και οι λέξεις, *ἀγῶσιν*, *ἄθλον* και *ἄθλα* (δισ), γεγονός, που μαρτυρεί αν μη τι άλλο τη (δι)-αγωνιστική- κατά τα αρχαιοελληνικά πρότυπα- διάσταση της παιδείας στο Γυμνάσιο των Μυλάσων. Επισημαίνεται λοιπόν, όπως ήδη έχει αναφερθεί, πως οι αγώνες στα διάφορα γνωστικά αντικείμενα, στα Γυμνάσια γενικότερα, αλλά πιθανόν και στο εν λόγω Γυμνάσιο -παρά το γεγονός πως δεν αναφέρεται ο συγκεκριμένος όρος *αποδείξεις*-, φαίνεται πως δεν υπηρετούσαν απλώς τη λογική της ανάδειξης και της επιβράβευσης του/των νικητή/τών, κάτι που σαφώς συνέβαινε -(και είθισται ακόμη και σήμερα στον αγωνιστικό αθλητισμό)-, αλλά αποτελούσαν πρώτιστα τη βασική μορφή αξιολόγησης/ελέγχου της επίδοσης των παιδευόμενων και των παιδευτών τους, επί της ουσίας της ίδιας της παιδείας του Γυμνασίου.

²⁹. SEG.XXXVIII.1072 (1988) & IMylasa.II.909.

³⁰. McCabe, Donald F. “Iasos Inscriptions. Texts and List”, in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. The Institute for Advanced Study, Packard Humanities Institute, Princeton 1991 (Mc Cabe, *Iasos*.296) & Blümel, Wolfgang. “Die Inschriften von Iasos. 2 vols”, in: *Inscripfen griechischer Städte aus Kleinasien, 1-2*, 120, Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1985 (Iasos.120) & McCabe, Donald F. “Aphrodisias Inscriptions. Texts and List” in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*. The Institute for Advanced Study, Princeton 1991, 241 (Mc Cabe. *Aphrodisias*. 241).

Γ. Σχετικά τώρα με την *ηθικοπλαστική διάσταση* της παιδείας, είναι ευδιάκριτη στο κείμενο της επιγραφής η προσπάθεια εναρμόνισης της παρεχόμενης ηθικής αγωγής με το αξιακό σύστημα της πόλης ώστε να διαμορφωθούν και να καλλιεργηθούν από την παιδική ηλικία οι κατάλληλες ηθικές και κοινωνικές αρετές και δεξιότητες και να μεταλαμπαδευτούν στα παιδιά οι δέουσες αξίες. Το παιδευτικό αυτό εγχείρημα εκκινεί από την προτροπή προς τους νέους να μιμηθούν τα παραδείγματα άριστων πολιτών, αξιωματούχων κ.λπ.,³¹ έχει κατεύθυνση από το παρόν προς το μέλλον και αναγωγή από το ατομικό στο συλλογικό: ένας «σωστά» πεπαιδευμένος νέος σύμφωνα με τα πρότυπα της πόλης θα γίνει ένας *καλός κάγαθός* εν ενεργεία πολίτης που θα «υπηρετεί» το δημόσιο συμφέρον και τους συμπολίτες του. Το πλαίσιο του τρόπου ζωής που πρέπει να ακολουθηθεί από τους *παῖδας* με ευθύνη του Παιδονόμου, μοιάζει να ορίζεται από δύο εννοιολογικά όμοιες φράσεις (και μορφολογικά σχεδόν όμοιες με τις λέξεις τοποθετημένες αντίστροφα) σε δύο διαφορετικά σημεία της επιγραφής: *τὸ ἐπιβάλλον καὶ πρέπ[ον]* και *τὸ πρέπον καὶ ἐπιβάλλο[ν]*.

Έτσι, ο Χρύσιππος, σύμφωνα με το κείμενο της επιγραφής, με το βλέμμα στραμμένο στην πρόοδο των παιδων (...*ἐν τοῖς μαθήμασιν προ[κοπῆς]*...) και στο συμφέρον της πατρίδας (...*ἐπὶ τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι*...), μερίμνησε για την καλλιέργεια προθυμίας και ζήλου, τόσο για τα μαθήματα (...*τοὺς παῖδας προθυμότερους γεγ[ο] [νέ]ναι και πρὸς τὰ μαθήματα*...), όσο και για τις αθλητικές/σωματικές ασκήσεις (...*πρὸς τὴν ἐν ταῖς γυμνασίαις ἄσκησιν*...) αλλά και για την πειθαρχία (*πρὸς τὸ τῆς εὐταξία[ς] [ἄθ]λον* *προ]τρεπόμενός τε τοὺς παῖδας πρὸς εὐταξί[αν]*...) των παιδων:

.....τὴν πλείστην σπουδὴν κα[ὶ πρό][ν]οιαν ἐποιήσατο
τῆς τῶν παιδων ἐπιμελείας [δια][φ]υλάξας ἐν τῇ ἀναστροφῇ
τὸ ἐπιβάλλον καὶ πρέπ[ον]

[τ]ῆι ἀρχῇ ὥστε τοὺς παῖδας προθυμότερους γεγ[ο]-
[νέ]ναι καὶ πρὸς τὰ μαθήματα καὶ πρὸς τὸ **τῆς εὐταξία[ς]**
[ἄθ]λον καὶ πρὸς τὴν ἐν ταῖς γυμνασίαις ἄσκησιν· ἐξ ὧν
[π]άντων **προκοπή** καὶ μείζον περι τοῦ<ς> παῖδας γίνε[ται]
ἐπὶ τῷ τῆς πατρίδος συμφέροντι.....

.....ὥστε διὰ τὴν **καλοκάγαθίαν** αὐτ[οῦ] —
[—]ON εἶναι καὶ τὴν ἐκ τῶν παιδων ΕΙΣ[—]
[— ε]ίληφότων ἐκ τῆς πρότερο[ν] ὑπ' αὐτοῦ Π[—]
[—]εως ἥτις εἶχεν **τὸ πρέπον καὶ ἐπιβάλλο[ν]** —

..... καθηγεῖσθαί τε καὶ πρόνοι[α]ν [—][κατ]αξίας τε καὶ τῆς
ἐν τοῖς μαθήμασιν προ[κοπῆς]....

..... προ]τρεπόμενός τε τοὺς παῖδας πρὸς **εὐταξί[αν]**....

³¹ Η αναφορά στην *καλοκάγαθία* του ίδιου του Χρύσιππου, θα πρέπει, κατά τα φαινόμενα, να λειτουργούσε υπό μορφή παραδείγματος/υποδείγματος για τους *παῖδας*: *ὥστε διὰ τὴν καλοκάγαθίαν αὐτ[οῦ] —][—]ON εἶναι καὶ τὴν ἐκ τῶν παιδων...*

Αξίζει να αναφερθεί η ιδιαίτερη μέριμνα του Χρυσίππου για την *εὐταξία* των παιδών. Η έννοια της ευταξίας σήμαινε την πειθαρχημένη συμπεριφορά εντός των ορίων του πρέποντος και του επιβάλλοντος, όπως τούτα (πρέπον και επιβάλλον) ορίζονταν από την πολιτεία και εφαρμόζονταν από τους φορείς και εφαρμοστές της πολιτικής της στο Γυμνάσιο, τους εκλεγμένους αξιωματούχους-(εν προκειμένω τον Παιδονόμο). Η συμπεριφορά του παιδευόμενου νέου και μελλοντικού πολίτη έπρεπε να δομηθεί πάνω στα ιδανικά της πόλεως, να υπάρξει επί της ουσίας αποδοχή και αφομοίωση -από μέρους του- του πολιτειακού αξιακού συστήματος και του αντίστοιχου ηθικού κώδικα. Προς τούτο και η αξιολόγηση και επιβράβευση -με σχετικούς διαγωνισμούς εντός του Γυμνασίου- της επίδοσης των νέων στην ανάπτυξη αρετών που «εξασφάλιζαν» την ιδεώδη συμπεριφορά. Έτσι λοιπόν, στα Γυμνάσια, πραγματοποιούνταν διαγωνισμοί για την αξιολόγηση της *ευεξίας*, της *ευταξίας* και της *φιλοπονίας* των νέων.³² Κομβικής σημασίας επιδιωκόμενη και αξιολογούμενη αρετή, γενικότερα,³³ αλλά και στο συγκεκριμένο Γυμνάσιο των Μυλάσων (*εὐταξία[ς] [ᾄθ]λον*), φαίνεται να ήταν η *ευταξία*.³⁴

Ακόμη, θα πρέπει να επισημανθεί πως ο Χρυσίππος, κατά τα ειωθότα της εποχής, λειτούργησε και ως *ευεργέτης*³⁵ στο/ και για το Γυμνάσιο, καθώς είχε αναλάβει, σε μεγάλο βαθμό -αν όχι εξ' ολοκλήρου- το οικονομικό φορτίο των λειτουργικών εξόδων που σχετίζονται τόσο με την εκπαίδευση, όσο και γενικότερα με τη ζωή των παιδών στο Γυμνάσιο των Μυλάσων. Έτσι, ο

³². Crowther, Nigel: “Euexia, Eutaxia, Philoponia: three contests of the Greek gymnasium” in: 85 *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* (1991), 301-304, p. 303-304 & Gauthier & Hatzopoulos: *Beroia*, p. 72-77 & Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ. 33-34 & Καζακίδη, Ναταλία: *Εἰκόνες ἐν γυμνασίῳ. Ἔργα γλυπτικῆς στο ἐλληνιστικὸ γυμνάσιο*. University Press, Θεσσαλονίκη 2015, σελ. 50-51: Σε γενικές γραμμές, μπορεί να ειπωθεί πως η *ευεξία* αφορούσε τη φυσική κατάσταση, η *ευταξία* τη διαγωγή/πειθαρχία και η *φιλοπονία* το ζήλο στις καθημερινές δραστηριότητες του Γυμνασίου (κατά την Καζακίδη κυρίως στις αθλητικές).

³³. McCabe, Donald F: “Erythrai Inscriptions. Texts and List”, in: *The Princeton Project on the Inscriptions of Anatolia*, The Institute for Advanced Study, Princeton 1986. Packard Humanities Institute, 1991, 52 (McCabe, Erythrai.52).

& Engelmann, Helmut & Merkelbach, Reinhold: “Die Inschriften von Erythrai und Klazomenai. 2 vols.” in: *Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien, 1-2*. Dr. Rudolf Habelt GmbH, Bonn 1972-1973, 81 (IErythrai.81): Επιγραφή από τις Ερυθρές της Ιωνίας, η οποία χρονολογείται το 100 π.Χ. Πρόκειται για κατάλογο νικητών, εφήβων και νεαρών ανδρών(;) , σε αγώνες ηθικής αγωγής, διανοητικής παιδείας και σωματικής/ στρατιωτικής άσκησης/εκπαίδευσης.

³⁴. Μπόκολας: *Παιδεία*, σελ. 172-174: Για τη σπουδαιότητα της εν λόγω αρετής στα πλαίσια της παιδείας των Γυμνασίων του ελληνικού κόσμου, αναφέρει χαρακτηριστικά ο Μπόκολας: *Η ανάλυση των επιγραφών ανέδειξε πρωτεύουσα και κεντρική την έννοια της ευταξίας/πειθαρχίας (συχρότατα και ευκοσμίας)... Η έννοια της ευταξίας θεωρούνταν απαραίτητη συνθήκη λειτουργίας των παιδαγωγικών θεσμών, της οποίας το αδιατάρακτο και διαρκές γινόταν συχνά αντικείμενο επαίνου... Η ευταξία μία από τις βασικές αξίες για τους νέους, τους εφήβους και τους παίδες, αν και εντοπίζεται κυρίως σε κείμενα σχετικά με αθλητικές δραστηριότητες στο γυμνάσιο και με την καλή παρουσία των γυμνασίων, ως έννοια δε περιοριζόταν εκεί. Η αναγκαιότητα της πειθαρχίας εκτεινόταν καταρχάς σε όλες τις λειτουργίες της πόλεως στις οποίες συμμετείχε η νεότητα... Η έννοια της ευταξίας φαίνεται να μετεξελίχθηκε σε πρέπουσα στάση ζωής, σε ένα όχι απλώς στρατιωτικό ή αθλητικό, αλλά παιδευτικό-πολιτειακό ιδανικό.*

³⁵. Βέιν: *Ευεργετισμός*, σελ. 106-109 & Χανιώτης: «Ευεργετισμός», σελ.20-21 & Μαργου: *Ιστορία*, σελ. 248-252 & Καζακίδη: *Εἰκόνες*, σελ.128 & Γιαννακόπουλος: «Μικρά Ασία», σελ. 89-90: Ο Νίκος Γιαννακόπουλος, μιλώντας για την ιστορία της Μ. Ασίας κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο αναφέρει τα εξής: *Οι οικονομικές δυσχέρειες και η πολιτική ρευστότητα δημιούργησαν τις συνθήκες ανάδειξης μιας ιδιαίτερης ομάδας πλουσίων πολιτών οι οποίοι, λειτουργώντας ως ευεργέτες χρησιμοποιούσαν την οικονομική τους επιφάνεια για να συνδράμουν την πόλη του καλύπτοντας εξ' ιδίων δημόσιες δαπάνες και χρηματοδοτώντας δημόσια έργα... Σε συνέχεια των παραπάνω, ο Μαργου σημειώνει: Κριτήριο, επομένως για την εκλογή κάποιου στη θέση του γυμνασίου δεν ήταν μόνον η διακεκριμένη θέση του μεταξύ των συμπολιτών του, αλλά επίσης το μέγεθος του πλούτου και της γενναιοδωρίας του, κριτήριο το οποίο τελικά επισκίαζε όλα τα άλλα... Εδώ, γίνεται αναφορά στο αξίωμα του Γυμνασίου, θα μπορούσε να ειπωθεί όμως πως τα λεγόμενα του Μαργου ίσως και να ισχύαν και για το αξίωμα του Παιδονόμου, με βάση τα όσα μελετήθηκαν σχετικά με τον Παιδονόμο Χρυσίππο στα Μύλασα. Τέλος, ο Πολ Βέιν περιγράφει, γενικά, τη λειτουργία/δράση των ευεργετών στην Ελληνιστική περίοδο: *Οι ευεργέτες προστρέχουν λοιπόν σε βοήθεια των δημοσίων οικονομικών στις δύσκολες στιγμές για τις οποίες μιλάνε πολλές επιγραφές..... καταγράφουν στο λογαριασμό τους όλα ή μέρος των εξόδων του λειτουργήματος τους· τέλος αφήνουν στην πόλη κάποια κατασκευή σαν μνημείο της πολιτικής τους δραστηριότητας...**

Παιδονόμος Χρύσιππος, ένας -κατά τα φαινόμενα- ευκατάστατος και εξέχων πολίτης, διένειμε κατά τη διάρκεια της θητείας του, ανά τακτά χρονικά διαστήματα, γλυκίσματα και κρέατα τόσο στα παιδιά όσο και στους παιδευτές τους, ενώ τελούσε τις απαραίτητες θυσίες υπέρ υγείας και σωτηρίας των παιδών. Ακόμη, φαίνεται να υποσχέθηκε την επισκευή του Γυμνασίου:

....ἐπετέλεσεν δὲ αὐ[τοῖ]ς τε τοῖς παισὶν καὶ τοῖς παιδευταῖς αὐτῶν πλεο-
[νάκ]ις καὶ γλυκειςμοὺς καὶ ἄριστα φιλανθρώπως βουλό-
[με]νος προσφέρεισθαι· ἐπετέλεσεν δὲ αὐτοῖς **κρεαδ[ο]-**
[σί]αν....

.....ὄθεν καὶ θυσία[ς][συν]ετέλεσεν
καὶ πλείονας τοῖς θεοῖς ὑπὲρ **τῆς τῶν**
[παί]δων ὑγείας τε καὶ σωτηρίας....

.....ὑφισταμένον δὲ καὶ τὸ γυμνάσιον [—]ΑΛ[—]
[παρ]ασκευάζειν ἐπαγγελίαν πεποι[η]ται....

Επίσης, στο εν λόγω τιμητικό ψήφισμα αναφέρεται πως ο Χρύσιππος *ἀναδεξάμενός τε πάλιν τὴν τῶν παιδῶν ἐ[πιμέλειαν]*, εννοώντας μάλλον πως ανέλαβε το αξίωμα του Παιδονόμου για δεύτερη φορά/θητεία κατά την οποία (δεύτερη θητεία) λειτούργησε, ευεργετικά, όπως και στην προηγούμενη: διένειμε γλυκίσματα και κρέας, τέλεσε θυσίες, ενώ δεν παρέλειψε να προμηθεύσει τα παιδιά με το απαραίτητο/προβλεπόμενο λάδι για την επάλειψή τους κατά την άσκηση:³⁶

.....**πάλιν** θυσίαν τε τοῖς [θε]οῖς συ[ν]-
[τετέλ]εκεν ὑπὲρ τῆς τῶν παιδῶν ὑγείας τε [καὶ] σ[ωτηρία]ς·
[ἐπιτετ]έλεκεν δὲ αὐτοῖς τε καὶ τοῖς παιδ[ευταῖς αὐτῶν]
[γλυκε]ισμο[ὺ]ς καὶ ἄρ[ισ]τον καὶ κρεαδοσίαν
[—][—]ΙΟΝ τοῖς παισὶν ε[ἰς τ]ὸ ἐλαιοχρεῖ<σ>τιο[ν]....

....**ἄλειμμα....**

.....[τὴν]**[πρόνοι]αν τοῦ ἐλαίου ποιεῖται....**

Ὡς εκ τούτου, με βάση και το κείμενο του ψηφίσματος όπου αναγράφεται πως ο Χρύσιππος *...μηδὲν[παρέλ]ιπεν δὲ εἰς τὴν παροχὴν....*, δηλαδή δεν παρέλειψε να παρέχει τίποτα, μπορεί να ειπωθεί πως ο εν λόγω Παιδονόμος λειτούργησε άρτια και ως ευεργέτης αναλαμβάνοντας -κατά πάσα πιθανότητα- το μεγαλύτερο μέρος των εξόδων που αφορούσαν την εκ-*παίδευση* των παιδών στο Γυμνάσιο αλλά και το ίδιο το κτίσμα του Γυμνασίου (επισκευή).

³⁶. Kennell: “Ephorate”, p. 175 -194, p.180 & Αλμπανίδης: *Ιστορία*, σελ.221: *Πολύ συχνά ο Γυμνασάρχος αναλάμβανε εξ’ ολοκλήρου την προμήθεια λαδιού, που ήταν το σημαντικότερο έξοδο στη λειτουργία του γυμνασίου (Αλμπανίδης)*. Εδώ, βλέπουμε πως ο Παιδονόμος είναι αυτός που φροντίζει για την παροχή ελαίου.

III. Συμπεράσματα. Επίλογος

Ο Χρύσιππος στο Γυμνάσιο των Μυλάσων, θα λέγαμε πως αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αξιωματούχου και ευεργέτη της ύστερης ελληνιστικής περιόδου (150 π.Χ - 31π.Χ.) στη Μ.Ασία. Οι Γυμνασίαρχοι και οι Παιδονόμοι στα Γυμνάσια της Μ. Ασίας στην εν λόγω ιστορική περίοδο και ακολούθως στην αυτοκρατορική περίοδο (31π.Χ. - 330 μ.Χ.), φαίνεται, με βάση τις μαρτυρίες, πως αναλάμβαναν ένα διττό ρόλο.³⁷ Αφενός ήταν επιφορτισμένοι σε διοικητικό επίπεδο με τα της παιδείας των παιδών, των εφήβων ή των νέων, ενώ αφετέρου δεν είχαν απλώς την ευθύνη της οικονομικής διαχείριση του ιδρύματος, αλλά αποτελούσαν τους βασικούς του «χρηματοδότες»,³⁸ ευεργετώντας τοιουτοτρόπως το Γυμνάσιο ως ίδρυμα/θεσμό και τους φοιτούντες σε αυτό, αλλά κατ' επέκταση και την ίδια την πόλη, καθώς ο χαρακτήρας της γυμνασιακής εκπαίδευσης ήταν δημόσιος.

Όσον αφορά το κομμάτι της διοίκησης του Γυμνασίου, θα πρέπει να τονιστεί πως συνδεόταν άμεσα με τη βούληση της πολιτείας για τη μορφή της παρεχόμενης παιδείας. Ως εκ τούτου, τα ποιοτικά χαρακτηριστικά της γυμνασιακής παιδείας, αποτελούσαν συνισταμένη των προταγμάτων/προσταγμάτων -τυπικών και μη- της πολιτείας και της εφαρμογής των από τους αρμοδίους φορείς που δεν ήταν άλλοι από τους αξιωματούχους του Γυμνασίου. Έτσι, στην προκειμένη περίπτωση και όσον αφορά τα Μύλασα, φαίνεται πως, στη δεδομένη ιστορική συγκυρία (όπου υπάρχει μια σχετική σταθερότητα και ηρεμία χωρίς ιδιαίτερες πολεμικές συρράξεις), η πόλη και ο Παιδονόμος ενδιαφέρονται να λάβουν οι νέοι στο Γυμνάσιο την κλασική, αρχαιοελληνικών καταβολών παιδεία, όπως διαμορφώθηκε από την κλασική έως και την ελληνιστική περίοδο-ζήτημα το οποίο απασχόλησε την παρούσα μελέτη.

Με ευθύνη λοιπόν του Χρύσιππου τηρείται ο πολυδιάστατος χαρακτήρας της παιδείας που εφαρμόστηκε (και) ευρύτερα στον αρχαίο ελληνικό κόσμο: η αντίληψη για την παιδεία είναι ολιστική, απευθύνεται δηλαδή στην ολότητα της ανθρώπινης ύπαρξης/φύσης, στο σωματικό, ψυχικό και διανοητικό επίπεδο, με σαφή ηθικό και πολιτικοκοινωνικό προσανατολισμό, όπως αυτός ορίζεται από τις αντίστοιχες κυρίαρχες επιταγές (ηθικές/κοινωνικές/πολιτικές) της πόλης. Το κλασικό λοιπόν πρότυπο του ανθρώπου που έχει παιδευτεί ισόρροπα διανοητικά και σωματικά και κατάλληλα/άρτια ηθικά και πολιτικά, του *καλού κάγαθού πολίτη*, φαίνεται να εξακολουθεί να αποτελεί σκοπό και για τη γυμνασιακή εκπαίδευση στα Μύλασα της ελληνιστικής περιόδου.

Επιπλέον, θα πρέπει να επισημανθεί πως στον πυρήνα αυτής της παιδείας βρίσκεται -δίχως αμφιβολία- ο/η αγώνας/ανταγωνισμός/άμιλλα, στοιχείο/α που αποτέλεσε/αν διαχρονικά την κινητήρια δύναμη εξέλιξης για τον αρχαιοελληνικό πολιτισμό. Με βάση τα παραπάνω, ο Χρύσιππος οργανώνει αγώνες/διαγωνισμούς για κάθε ένα από τα γνωστικά αντικείμενα του Γυμνασίου, επιδεικνύοντας την ίδια σπουδή τόσο για το σωματικό/αθλητικό κομμάτι όσο και για το θεωρητικό/διανοητικό αλλά και για το ηθικό/αισθητικό/κοινωνικό:

...τετελεσμέ[νοι]ς διαδρομής και πάλης και πυγμής και πακκρατίου....

³⁷. McCabe, *Priene*.32; IPriene.112 and p.311: Προς επίρρωση των προαναφερθέντων στο κείμενο σχετικά με τη διττή λειτουργία των αξιωματούχων των Γυμνασίων στην ελληνιστική και αυτοκρατορική περίοδο, αναφέρεται το χαρακτηριστικό παράδειγμα του Γυμνασίαρχου, Παιδονόμου και ευεργέτη *Αύλου Αίμιλιου Σέξτου Ζώσιμου* στην Πριήνη, ο οποίος φρόντισε, τόσο για κάθε έναν από τους άξονες της παιδείας (αθλητικό/σωματικό, διανοητικό, μουσικό και ηθικό/κοινωνικό), όσο και για την προμήθεια απαραίτητου υλικού αλλά και τη γενικότερη εύρυθμη λειτουργία του Γυμνασίου.

³⁸. Albanidis, Evangelos: "Educational Athletic institutions in Thrace during the Hellenistic and Roman periods", in: 27 *ASSH Bulletin* (1997), 15-20, p.16.

...γράφμασιν ἀμ[ί]λλη[ς]....
 ... [καὶ ἀ]γαγνώσεώς τε καὶ καλλιγραφίας καὶ φιλομαθίας....
 ...εὐταξία[ς] [ἄθ]λον.....

Ακολουθως, όπως έχει ήδη ειπωθεί, ο Χρύσιππος λειτούργησε, ταυτόχρονα με την ιδιότητα του Παιδονόμου και ως ευεργέτης, αναλαμβάνοντας το οικονομικό φορτίο του Γυμνασίου. Παράλληλα με τις διοικητικές του αρμοδιότητες, φαίνεται πως πλήρωνε τα λειτουργικά έξοδα και όχι μόνο (και την επισκευή του Γυμνασίου). Σαφής αναφορά γίνεται για την από μέρους του παροχή λαδιού, που αποτελούσε ίσως το σημαντικότερο έξοδο για ένα Γυμνάσιο. Ακόμη, μαρτυρείται πως διένειμε εξ' ιδίων γλυκά και κρέας σε παιδευόμενους και παιδευτές. Επιπλέον, αναφέρεται πως τελούσε και τις δέουσες θυσίες υπέρ υγείας και σωτηρίας των παιδων, κατά τις οποίες πολύ πιθανόν να χρησιμοποιούνταν και έτερα υλικά [όπως για παράδειγμα ξύλα για καύση()], με ανάλογο φυσικά κόστος, ενώ θα πρέπει να σημειωθεί πως φαίνεται να είχε αναλάβει και την επισκευή του Γυμνασίου των Μυλάσων. Σε σχέση με τα παραπάνω, είναι σκόπιμο να επισημανθεί πως ο Χρύσιππος ανέλαβε όλα αυτά τα έξοδα κατά τη διάρκεια και των δύο θητειών του ως Παιδονόμος, γεγονός που καταδεικνύει πέραν των άλλων την προνομιακή κοινωνική (και πολιτική ή δυνάμει πολιτική) του θέση και σαφώς την οικονομική του ευρωστία. Ως εκ τούτου, εντός του ψηφίσματος εκθειάζεται για την *καλοκάγαθία* του, συνιστώντας πρότυπο/παράδειγμα για τους νέους της πόλης. Άλλωστε, είναι λογικό ίδια η πόλη να είχε εμπιστευτεί την παιδεία των νέων της σε ένα ρέκτη, έναν ιδανικό πολίτη, η πολυσχιδής δράση του οποίου θα εξυπηρετούσε τα συμφέροντα και θα συνέπλεε με τα κελεύσματά της.

Επιλογικά, μπορεί να ειπωθεί πως στη συγκεκριμένη περίπτωση του Γυμνασίου των Μυλάσων κατά την ύστερη ελληνιστική περίοδο, η κλασική αρχαιοελληνική παιδεία φαίνεται να διατηρεί τα δομικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της. Εδώ, θα μπορούσαμε να αναφερθούμε και στην άποψη του Marrou βάσει της οποίας η παιδεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου προσλαμβάνει την τελική της μορφή, ολοκληρώνεται(;) κατά την ελληνιστική περίοδο και αυτή είναι που πρέπει να ονομάζεται -κατά κύριο λόγο- *κλασική*. Ακολουθως όμως ο ίδιος συγγραφέας υποστηρίζει πως σταδιακά η λειτουργική παρουσία της φυσικής αγωγής ως παιδευτικού αντικειμένου υποχωρεί -με σποραδικές επιβραδύνσεις και αντιστάσεις- για να οδηγηθούμε σε μια *εκπαίδευση γραφέων*, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά.³⁹

Στην παρούσα εργασία, με βάση το υλικό που μελετήθηκε, δεν είναι δυνατό να εξαχθεί ένα τόσο γενικό/γενικευμένο συμπέρασμα. Όμως, αν θελήσει κανείς να επιβεβαιώσει (ως υπόθεση εργασίας) την άποψη του Marrou σχετικά με την υποχώρηση των αθλητικών/σωματικών δραστηριοτήτων και την κατάληξη σε μια «κυρίαρχη» διανοητική παιδεία στην ελληνιστική περίοδο, μάλλον θα «αναγκαστεί» -πάντα σύμφωνα με το συγκεκριμένο επιγραφικό υλικό- να κατατάξει το Γυμνάσιο των Μυλάσων την περίοδο του Παιδονόμου Χρύσιππου, στις -κατά περίπτωση- εξαιρέσεις. Στα Μύλασα, το κομμάτι των αθλητικών/σωματικών ασκήσεων συνυπάρχει (ισομερώς και ισοδύναμα κατά τα φαινόμενα) με τα μαθήματα της διανοητικής παιδείας και την ηθική αγωγή.

³⁹. Marrou: *Ιστορία*, σελ. 213-214.

Paideia in the Gymnasium of Mylasa in Asia Minor during the Late Hellenistic period (150-31 BC): athletic activities, theoretical courses and moral education

Kameas, N.*, Albanidis, E.

Democritus University of Thrace, D.P.E.S.S

ABSTRACT

The aim of this study was to present the athletic activities, the intellectual / theoretical education and the moral education, in the light of classical ancient Greek education, in the Gymnasium of Mylasa, during the late Hellenistic period (150-31 BC). The primary source of the study was an inscription of the aforementioned historical period-honorary decree in honor of paidonomos Chrysippus [SEG.XXXVIII(1988) 1072]. Also, relevant studies by Greek and foreign writers were used as secondary sources (Forbes, Jones, Marrou, Miller, Newby, etc.). As it is known, the ancient Greek education in its classical form (Plato, Aristotle) consisted of the harmonious psychosomatic development and the moral, political and social integration of the individual within the city. In the Gymnasium of Mylasa, paidonomos Chrysippus organizes children's athletic contests in the Gymnasium's palaestra with the following contents: a) race course b) wrestling c) boxing and d) pankration. Also, Chrysippus takes care of intellectual/theoretical education (grammar, reading, calligraphy, studiousness) and ethics (good order), through similar contests/competitions. In conclusion, based on the study of the particular epigraphic material, it can be said that the education at the Gymnasium of Mylasa in the late Hellenistic period seems to preserve the basic qualities of the classical ancient Greek form of education.

Key words: ancient Greek education; athletics; moral education; paidonomos.

Corresponding address:

Nikolaos Kameas
Democritus University of Thrace
Department of Physical Education and Sport Sciences
University Campus, 69100 Komotini

E-mail:

nkameas@phyed.duth.gr